

O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI

Tashmatova Nozima Rustam qizi

Hozirgi kunda eng rivojlanib va dunyoda barqaror bo'lib kelayotgan islom moliyasi, nafaqat musulmon bo'lgan balki musulmon bo'lmagan davlatlarni ham o'ziga jalb qilmoqda. Islom moliyasi haqida gap ketar ekan, uning asosiy tushunchalarini keltirib, mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirishda xorij tajribasining o'rnini haqida to'xtab o'tiladi.

Islom moliyasi- tuzulishi, moliyaviy atamaga aylanishiga hali asr ham bo'magan bu moliya turi, o'z o'rnida deyarlik 1400 yillik tarixga ega. Ajablanarlisi shundaki, islom moliyasi atamasiga ta'rif, u tushunchani qo'llash va islom moliya instrumentlari yaqin-yaqindan o'tgan asrning o'rtalarida paydo bo'la boshlagan. Buning eng katta sababi quyidagi deb keltirishimiz mumkin: o'tgan asrdagi birinchi va ikkinchi jahon urushlari. Bu urushlar qanchalik ayanchlik bo'lmasin, sanoatga, siyosatga va albatta iqtisodiyotga o'z ta'sirini ko'rsatti. Moliya bozorlari, yangidan yangi moliya institutlari ochilishi aynan urushdan so'ngi davrda bo'ldi. Bretton vuds shartnomasi, Jahon banki, Jahon valyuta jamg'armasi, Yamayka shartnomasi va yana ko'plab jahon iqtisodiyotiga haligacha ta'sir ko'rsata oladigan ko'plab moliya institutlari ochilishiga ikkinchi jahon urushidagi davlatlarning bir biriga qarz bo'lib qolgani, qo'llamoqchi bo'lgani sabab bo'ldi. Ma'lum bir vaqt o'tgandan so'ng esa, 1970-yillarda Sovet tizimidan, Buyuk Britaniya qirolligidan mustaqil bo'lib ajralib chiqayotgan mamlakatlar esa, o'z davlatidagi pullarni (byudjetini) to'g'ri boshqara olish maqsadida ba'zi musulmon mamlakatlar islom moliya banklarini ocha boshladi. Aynan shu islom moliya atamasining kirib kelishiga turtki bo'ldi. Albatta, shuni esda tutish kerakki, islom moliyasi atamasi kirib kelgani bilan, musulmonlar o'zaro olddi-sotti jarayonida islom moliya instrumentlaridan va shariat qoidalaridan foydalanganlar, bu esa deyarlik 1400 yillik tarix degani.

Islom dini VI-VII asrlarda paydo bo'lgan va dunyo bo'yicha juda keng tarqalib hozirda dunyoning eng yirik uchta dindand biri hisoblanadi. Bu esa, o'z o'zidan e'tiqodi islom dini bo'lgan insonlar soni ancha ko'pligidan darak beradi. An'anaviy iqtisodiyotda qo'llaniladigan ma'lum bir moliya instrumentlari islom dinida ta'qiqlanganligi sababli, ko'plab musulmonlar an'anaviy banklar va boshqa moliya institutlariga o'z jamg'armalarini, pullarini va qarzlarni an'anaviy tarzda boshqara

olmas edi. Hozirda esa, shariat qonun qoidalari asosida davlat byudjetini shakllantirgan ko'plab mamlakatlarni bilamiz. Saudiya Arabistoni, Malayziya, Indoneziya shular misolida.

Malayziya. O'tgan asrning o'rtalarida Buyuk Britaniyadan mustaqil bo'lib chiqqan davlatlardan bir hisoblangan Malayziya, hozirgi kunda islom moliya markazi hisoblanadi. Mustaqillikka erishgach ko'plab mamlakatlarning qo'lida pul mablag'lar paydo bo'la boshlaydi va ularni to'g'ri boshqarish mamlakat oldidagi vazifa hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiyot tizimini tubdan o'zgartirish esa, katta risk hisoblanib, aniq hisoblab chiqilgan va prognozlangan ko'rsatkichlar ham ba'zida fors major oqibatida barbot bo'lishi mumkin. An'anaviy iqtisodiy tizimdan islom iqtisodiy tizimiga o'tish uchun Malayziya yarim asirdirki turli qonunchilik hujjatlari, jalb qiluvchi investitsiyon loyihalari va adolatli moliyaviy instrumentlarni ishlab chiqish orqali hozirgi kunda islom moliya markazlaridan biri bo'lib yetakchilik qilmoqda.

Malayziyaning islom moliyasining rivojlanishiga qo'shgan hissasi ilk bor 1970-1980 yillarda davlat tomonidan qabul qilingan turli qonun hujjatlarini, ilk islom banki, shariat qo'mitasi, ilk islom suquqi ochilishi va Ziyorat fondi tomonidan omonatni safarbar qilish (1963) kabi o'zgarishlar orqali ko'rishimiz mumkin. Yuqorida ta'kidlaganimdek, islom moliyasi avval musulmonlarni jalb qilgan bo'lsa, hozirda musulmon bo'lmaganlarni ham jalb qilmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri sifatida 2008-yil butunjahon iqtisodiy inqirozida islom moliya instrumentlari boshqa an'anaviy instrumentlarga nisbatan ancha bardavom bo'lganidir. Chunki foyda va zararining teng taqsimlanish sharti shariat qonun qoidalaridan biri hisoblanadi.

Malayziyada islom moliyasining rivojlanishiga qo'yilgan keyingi qadam 1990-yillarga to'g'ri keladi. Islom moliya darchalari, takafful kompaniyalari, Islom pul bozori (1994), Shariat maslahat kengashi kabi islom moliya bozorini yanada boyitadigan kompaniyalar, moliya institutlari ochilishi Malayziyada islom moliyasini rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Islom banklararo pul bozori (IIMM) 1994-yil 3-yanvarda shariat tamoyillariga asoslangan qisqa muddatli investitsiya vositalarining tayyor manbasini ta'minlash uchun platforma sifatida joriy etilgan bo'lib, unda ishtirokchilar moliyalashtirish talablarini samarali va samarali tarzda moslashtira oladilar. Islom pul bozori islom bank tizimi faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, birinchidan, islom moliya institutlarini qisqa muddatda moliyalashtirish va portfollarni to'g'rilash imkoniyatini beradi, ikkinchidan, pul-kredit siyosatini o'tkazish uchun kanal bo'lib xizmat qiladi. Moliyaviy vositalar va banklararo investitsiyalar ortiqcha banklarga mablag'larni defitsit banklarga yo'naltirish imkonini beradi va shu bilan

tizimda barqarorlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan moliyalashtirish va likvidlik mexanizmini saqlab qoladi.

So'ngi va hozirgi kungacha bo'lgan davr 2000-yillarga tog'ri keladi. Bunda Malayziya xorijiy islom banklari, islom sho'ba korxonalarini, yangi takaful va retakaful litsenziyalari, soliq betarafligi siyosatini yo'lga qo'yish orqali hozirgi kunda islom moliya markaziga aylanib kelmoqda. Shuni qo'shimcha qilib aytish mumkinki, Malayziya Islom Moliya Markazi (Malaysia Islamic Finance Center) ayan shu uchunchi bosqichda ochilgan (2006-yil)bo'lib, dunyodagi eng katta islom moliya bozori hisoblanadi.

Yuqoridagilarni jamlab, shuni xulosa qilishim mumkinki, O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish "O'zbekiston-2030" strategiyasiga kiritilgan maqsadlardan biri hisoblanib, kamida 3 ta tijorat banklarida islom moliyasi mezon va tartiblarini joriy etish, islom moliyasining qonuniy asoslarini shakllantirish¹ maqsad qilib qo'yilgan. Xorijiy tajribadan shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish uchun avvalambor, qonuniy-me'yoriy hujjatlarni joriy qilish, islom moliyasi va shariat qonunlari bo'yicha ishlay oladigan yetuk kadrlar yetishishi, islom moliya darchalarini ochilshi islom moliyasiga qo'yishimiz mumkin bo'lgan ilk qadamlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son. "O'zbekiston-2030" strategiyasi.
2. investopedia.com
3. mifc.com
4. en.wikipedia.org

¹ "O'zbekiston-2030" strategiyasi. 50-maqсад